

Jüri Kuum ja Eesti Põllumajandusmuuseum.

Ettekanne seminaril 8. juunil 2022 Ülenurmel

Elvi Nassar

Eluloolist. Jüri Kuum sündis 16. mail 1922. a Viljandimaal Taevere vallas Tällevere külas Rulli talus Juhan ja Marta Goratschevi pojana. 1935. a muudeti kõlalt võõrapärane nimi, uueks perekonnanimeks sai Kuum. 'Rulli' oli eeskujulik talu, kus tulevane põllumajandusteadlane sai ettekujutuse vanaaegsetest maatöödest. Jüri Kuum on meenutanud: *Karjapoisina nägin, kuidas kaevamisel pealiskihi mätastest tehti kütist, õlgkatusele lõigati sirbiga rukist, mida katuseõlgedele saamiseks rabati rehetoas või rehe all, tehti linaharimistöid. Nähtut rakendasin hiljem muuseumile dokumentaalfilme tehes.*

Algkoolis käis Kuum Sürgaveres. Pärast algkooli lõpetamist 1936. aastal jätkusid õpinguid Olustvere põllutöökoolis. Kooli lõpetas ta 1941. aastal, sama aasta sügisel asus 19-aastane noormees õppima Tallinna Tehnikumi maamöödu ja maaparanduse osakonda. Pärast tehnikumi lõpetamist 1944. kevade järgnes lühiajaline töötamine Viljandis Turbaühingute Liidus turbainspektorina ning Maardus ettevõttes Eesti Fosforiit markšneiderina. Sama aasta sügisel asus Jüri Kuum õppima Tallinna Polütehnilisse Instituuti ehituseriale. Aasta pärast läks ta sealt üle Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonda. Ülikooli lõpetas ta 2 aastaga, saades 1947. a sügisel 'õpetatud agronoomi' kutse. Kuna arvesse läksid tehnikainstituudis sooritatud eksamid-arvestused, viidi noormees pärast esimese kursuse lõpetamist viidi ta pärast esimese kursuse lõpetamist kolmandale. Jüri Kuum õppeedukus oli väga hea, nõrgemaks oli hinnatud vaid keeleoskus ja nn punased ained. Võimalik, et eestimeelse mehena ta viimaste omandamiseks eriti ei pingutanud. Kõnekas on fakt, et kui eriala riigieksamid oli ta sooritanud hinnetele 'väga hea', siis marksismi-leninismi alustes oli tulemuseks 'rahuldav'.

Pärast lõpetamist alustas J. Kuum tööd Tartu Ülikooli maaparanduse ja sookultuuri kateedris assistendina. Vähem teada on fakt, et assistendina töötades oli ta 1948. kevadel esitanud ülikooli rektorile avalduse õppima asumiseks geograafia erialale, sai ka nõusoleku alustada II kursusel, kuid millegipärast loobus. Assistendi ametikohal töötas Kuum kuni Eesti Põllumajanduse Akadeemia loomiseni, 1. septembrini 1951. EPAs töötas ta algul hüdro-melioratsiooni ja ka geodeesia kateedris vanemõpetajana, 1953. aastast sai temast hüdro-melioratsiooni kateedri juhataja. Ta pidas õpetas ka Tartu Ülikoolis, pidades bioloogia eriala üliõpilastele loenguid sookultuurist ja juhendades geoloogia eriala tudengite praktilisi töid ning välitööde praktikume (slaid). EPAs töötas J. Kuum aastakümneid dotsendina, pärast kolmeosalise ja enam kui 1000-leheküljelise doktoritöö kaitsmist („Maaparanduse osa Eesti ajaloos ja selle mõju taimekasvatusele“) sai ta 1970. a ta põllumajandusdoktoriks ja asus professori ametikohale. Professorina töötas ta EPAs kuni 1992. a aastani, olles hiljem valitud emeriitprofessoriks.

Isiklikku. Jüri Kuuma vanemad olid talupidajad, kes 1950ndatel töötasid põllutöölisena Laasikmäe kolhoosis. Pere oli kahelapseline, peale Jüri kasvas seal ka tütar Magda (kutsuti ka Mahta), kes oli neli aastat noorem ja töötas Tallinnas toitlustustöötajana. Jüri Kuuma abikaasa Elli Kuum (s. Aland, 1928) on mehest 6 aastat noorem. Neil oli kaks poega, 1951-aastal sündinud Ants ja 1954. a sündinud Peeter, ning tütar Ene. Esiklaps Ants suri noorelt, vaid 22-aastasena. Esialgu elas pere Tartu kesklinnas 21. Juuni (nüüd Rüütli) tänava majas nr 3, arvatavasti ühiskorteris, hiljem koliti elama Tähtveresse oma majja. Kuumade kodu asus aadressil Vikerkaare 19. Jüri Kuum suri 87-aastasena 30.juunil 2009 ning on maetud Suure-Jaani kalmistule.

Professor Jüri Kuuma suurimaks teeneks võib lugeda maaparandusosakonna juhatamist põllumajanduse akadeemias, tudengite õpetamist-juhendamist aastakümnete jooksul, aga kahtlemata läheb ta ajalukku kui Eesti Põllumajanduse muuseumi asutamise initsiaator ja selle esimene juhataja (1968-1982) ning pikaajaline teadusnõukogu esimees (1968-2001). 2001. aastal autasustati teda Valgetähe III klassi teenetemärgiga.

Jüri Kuum ja muuseumi asutamine. Juba 1920. aastatel otsiti Eestis võimalusi põllumajandusmuuseumi asutamiseks. 1925. a algatasid Tartu ülikoolis muuseumi asutamise mõtte põllumajandusteaduskonna professorid Anton Nõmmik ja Nikolai Roots. Tollases ajalehes märgiti, et *meil kui põllumajanduslikul rahval peab olema niisugune keskkoh, kus saaks ülevaate, mitte üksnes põllumajanduslisest minevikust, vaid kus oleks esindatud ka meie praegune põllumajandusline seisukord, nii palju kui see võimalik.* 30. juulil 1926 toimus põllumajanduse peavalitsuses nõupidamine põllumajanduse muuseumi asutamise asjus. Osa võtsid põllumeeste seltside, asunike liidu ja teiste põllumajandusorganisatsioonide esindajad. Muuseumi asutamist peeti kõigi poolt vajalikuks. Asukohaks pakuti Tähtvere mõisa, kuhu oli kavandatud ka põllutööriistade katsejaam. Kuigi põllutööstusteeringu eelarvesse oli planeeritud isegi pool miljonit marka, ei jõutud muuseumi loomiseni siis ega ka järgmisel kümnendil.

1949. a juunis avaldati ajalehtedes ENSV TA Eesti Rahva Muuseumi üleskutse, kus kollektiviseerimise tulemusel tarbetuks muutunud vanu tööriistu (äkked, reherullid) ja põllumajandusmasinaid (rehepeksu-, tuulamis- ja linamasinaid) paluti alles hoida ja neist muuseumile teatada. Samuti kutsuti rahvast üles teatama vanadest ehitistest (suitsutared, sepikojad, suveköögid, kõrtsid, tuule- ja vesiveskid, magasiaitadest), et muuseum saaks neid jäädvustada *ülesvõtete ja kirjeldustega.*

Seega oli põllutööriistade ja –masinate kogumise mõtte liikuma läinud juba üsna varsti pärast Eesti omariikluse loomist. Teema kõnetas noort Jüri Kuuma, ta on meenutanud: *pärast Tartu ülikooli põllumajandusteaduskonna lõpetamist 1947 külastasin Tartus Kirjandusmuuseumi ja etnograafiamuuseumi (Eesti Rahva Muuseumi) arhiive, kus tutvusin kirjutiste ja vanade tööriistade ja fotodega. /.../ olin kindlal arvamusel, et meie rahva kultuuri tähtsat osa tuleb tulevastele põlvedele kuidagi säilitada. Nii tekkiski mõte rajada põllumajandusmuuseum. Selgitasin muuseumi vajadust kirjutistega ajalehtedes ja ajakirjades /.../ ent käik jäi vaikseks, keegi ei kirjutanud ei muuseumi loomise poolt ega vastu.*

Tõe huvides olgu märgitud, et esmakordselt puudutas Jüri Kuum põllumajandusmuuseumi loomise mõtet alles pärast Stalini surma. Artikkel ilmus ajalehes Rahva Häääl 20. detsembril 1956. Selles käsitles Kuum Carl Robert Jakobsoni kui põllumajanduse arendajat ja tema pärandit. Suure vastukaja saavutas aga tema 1968 a kevadel ajalehes Edasi ilmunud kirjutis pealkirjaga „Eesti Põllumajandusele oma muuseum“. Toimetusse saabus hulgaliselt ideed toetavaid kirju ja nii otsustati 15. mail 1968 Edasi toimetuses kokku kutsuda nõupidamine, kus arutati muuseumi loomise võimalusi. Sellel osalesid kokku 24 asutuse esindajat. Üksmeelselt jõuti otsusele selle vajaduses. Juba samal päeval kinkis veterinaariaprofessor Julius Tehver tulevase muuseumikogu jaoks mõned raamatud, sh väga haruldane C.R. Jakobsoni teos „Teadus ja seadus põllul I“. Muuseumi rajamist toetas ka tollane põllumajandusminister Harald Männik, kelle toel koostati muuseumi eelarve ja töötajate koosseis. Paraku ei saadud aga kavandatavale kultuuriasutusele kinnitust Eestimaa Kommunistliku Partei keskkomitees. EPA tollane rektor Minna Klement (Venemaa eestlane) tegi J. Kuumale ettepaneku asutada muuseum ühiskondlikel alustel põllumajandusakadeemia juurde. 2. juulil 1968. see asutatigi rektori käskkirjaga.

Jüri Kuum asus muuseumijuhina tööle ühiskondlikus ametis. EPA muuseumitöötajatele palka otseselt ei maksnud, kuid raha said töötajad EPA teadusliku uurimise sektori poolt majanditega sõlmitud lepingute alusel. Muuseumile raha hankimiseks kasutas Kuum ka mitmeid „nippe“. Näiteks, saanud ülevaate sellest, kes tema endistest üliõpilastest oli tõusnud majandijuhtideks, pöördus ta rahalise abi saamiseks nende poole. Nagu ta ise märkis: *et kuidas sa ikka oma vanale õpetajale ära ütled ja ta kerjusena minema saadad.* Seega oli Kuum ühekorraga oskuslik muuseumi juht, aga ka võimekas arendusjuht. Muuseumi teadus- ja kogumistöö suunamiseks oli moodustatud 35 liikmest koosnev teadusnõukogu. Peale EPA õppejõude ja põllumajanduslike uurimisasutuste esindajate oli nõukogus ka paar muuseumitöötajat või kultuuriametnikku (nt etnograafiamuuseumi direktor Aleksei Peterson, muuseumide inspektor Irene Rosenberg).

Uus loodud muuseum hakkas paiknema Tähtveres EPA mehhaniseerimisteaduskonna majas, hiljem eraldati muuseumile üks ruum Kreutzwaldi 12. 1968. a oli Ülenurmele loodud EPA õppe-katsemajand (ÕKM), kus tulevased põllumajandusspetsialistid sai agronoomia-, zootehnika- ja mehhaniseerimisalal omandada praktilisi oskusi. Selleks, et tudengid saaksid ettekujutuse ka vanade põllutöö- ja maaparandusriistadest, peeti vajalikuks, et EPA allüksusena toimiv muuseumgi paikneks samas kohas ehk Ülenurmel. 1971. a valiti EPA tollase rektori Arnold Rüütli toetusel muuseumi uueks asukohaks EPA Ülenurme katsemajandi keskus. Selle kasuks rääkis asjaolu, et ÕKM paiknes linna lähedal ja oli võimalus endisi Ülenurme mõisa hooneid suhteliselt väikeste kulutustega ümber ehitada.

1972. a anti muuseumile üle endine puidu- ja sepikoda, milles mõned ruumid ehitati juba samal sügisel ümber väikeesemete hoidlaks. Hiljem anti üle ka hobusetall. 1974. a valmis tallihoone ümberehitamise projekt ja. Ehitustööd tegi Tartu KEK. Talli katusekatte ja pehkinud laetalade lammutamisel kasutati EPA üliõpilaste abi. Muuseumi püsinäitus avati 1981.a novembris. Viis aastat ja üks nädal hiljem ehk 1986. a 3.oktoobril hävis näitusehoone tulekahjus. Tegemist oli tahtliku süütamisega. Kogukahju oi 81 300 rubla. Muuseumiperele ja

kogu Eesti rahvale oli see suureks löögiks. Jüri Kuumale saatsid mitmed kolleegid kaastundekirju. Uuesti avati püsiekspositsioon 1988. a 30. septembril.

Jüri Kuum ja kogumistöö. Peaaegu kohe pärast muuseumi loomist asuti muuseumi vanavara koguma. Esimeseks hoidlaks kujunes Märjal asuv Tartu Maaparandusjaamale küün, kuhu ehitati sisse riiulid. Kogumisretki korraldati üle Eesti, koguti tööriistu, majapidamistarbeid, põllutöömehhanismid, aga ka fotosid, raamatuid ja ajakirju. Pildistati palju, fotode ilmutamiseks ehitati oma jõududega EPA keldrisse fotolabor. Jüri Kuum ise pildistas samuti, veel olulisemaks pidas ta aga kaduma kipuvate tööriistade kasutamise jäädvustamist filmikaadritele. Koos etnograafimuuseumiga valmis kokku 12 põllumajanduslikku/etnograafilist filmi.

Kuue esimese tegevusaasta jooksul koguti muuseumi hoidlatesse üle 42 000 muuseumiobjekti. Enamuse museaalidest moodustasid fotod ja negatiivid (22189) ning põllumajanduslik kirjandus (12151). Tööriistu, masinaid ja muid esemeid oli kogutud 5055. Lisaks oli muuseumikogusse jõudnud ka 1650 dokumenti ja 328 diapositiivi.

Esialgu käis Kuum kogumas koos sõber August Paasiga, kellel oli sõiduauto „Pobeda“. Paar aastat hiljem kinkis muuseumile veoauto Võru maaparandusjaama juhataja Ilmar Peedosaar. Kogumistöös löid aktiivselt kaasa noored meesteuurid Aimur Joandi ja Ülo Lõhmus, peavarahoidjaks oli Ildike-Ahutar Jaagosild.

Kogumine toimus üksnes annetuste teel. Juhul, kui eseme omanik soovinukski raha, selgitati talle, et muuseumil pole võimalik maksta. Küllap oli Jüri Kuumal sedavõrd veenmisjõudu ning järjekindlust, et ese loovutatigi muuseumile n.ö igaveseks säilitamiseks. Kahtlemata mõjus eseme omanikule meelitusena ka lubadus annetaja nimi muuseumi aadressil kanda, mida ka tehti.

Esialgne hoidla ehk Märja küün kaitses esemeid küll vihma ja lume eest, kuid mitte rüüstamise eest. Enamasti olid pahandusetegijateks kohalikud poisikesed, kes uudishimust sisse murdsid ja hoidlas ringi kolasisid. Esemeid kahjustasid ka sisse pääsenud linnud ja maanteetolm. Ilma kütte ja ventilatsioonita hoidla ei kaitsnud esemeid niiskusest tekkinud hallituse eest. Mäletan lagunevaid niiskusest ja hallitusest kahjustatud vanu tööriistu, mida 1987. a suvel Märja hoidlast Ülenurmele kolisime. Suuremad esemed olid Märjalt ära kolitud juba aastatel 1973.-1974. majandi (mõisa) lauda lakapealsele. Kuid ka uus hoiukoht ei kaitsnud esemeid. I. Jaagosild on meenutanud: *Lauda lakka viidud esemete juurde olid veetud heinajahukotid, kohati kohe esemetele peale visatud, kotid purunenud – majandil oli vaja oma söödatagavara majutada! Kurb oli kogeda, et seda esialgset ja vajalikku museoloogilist tööd, esemete puhastamist, polnudki mõtet suurte esemetega jätkata.*

Osa raamatuid ja ajakirju paiknes Reola tühjaks jäänud koolimajas. Oma esimesest tööaastast mäletan, et töömeestelt Ülenurmele ära eestiaegseid põllumajandusajakirju. Piinlikuks tegi olukorra asjaolu, et sisse-murdjateks olid ehitusmalevlased, kellele koolimajas võimaldati ööbida. Kuuldavasti müüdi mõnedki ajakirjad (nt Taluperenaine) althõlma kollektsionääridele.

Vanade aurumasinate ja traktorite kogu seisis aastakümneid ilmastiku meelevaldas, kuna sobivad hoidlaruumid puudusid. Muuseumi hoidlate olukord püsis probleemsena veel 1990. aastatelgi. Korvamatut kahju tekitas kahtlemata ka ekspositsioonihooned põleng, tulle jäi väga haruldasi esemeid.

Vaatamata raskustele ja tagasilöökidele tuleb hinnata Jüri Kuuma ja tema kaastöötajate osa põllumajandusajaloo seisukohalt oluliste esemete päästmisel. Nii näiteks jõudis muuseumi Sangaste krahvi Friedrich Bergi haruldane fotoalbum 19. sajandist, mitmeid põllutööesetside hinnalisi medaleid ja diplomeid ning käsikirju ning kujunes unikaalne traktorite, lokomobiilide ja atrade kollektsioon. Põllumajandusajaloo seisukohalt on omavad hindamatut väärtust ka vanade töövõtete jäädvustused fotodel ja filmidel.

Jüri Kuum kui muinsuskaitaja. Juhtus, et majandijuhid ei mõistnud tollal sageli ühismajandi maa-alal paikneva ajaloolise hoone ajaloolis-kultuurilist väärtust, mistõttu oli seda vajalik neile teadvustada ja meelde tuletada. Jüri Kuuma võitles selle nimel, et mõnele arhitektuuriobjektile antaks muinsuskaiteline staatus. Tema eestvedamisel alustati mälestiste arvele võtmist ja vastavate infotahvlitega (tollases kõnepruugis: memoriaaltahvlitega) tähistamist. Nii said tähistuse kaks koolihoonet – Vana-Kuuste Põllumajanduse Instituut ja Kõo Põllutöökool. Säilitamiseks mõeldud ehitiste nimekirja võeti Voika ja Savastvere vesiveskid Tartu rajoonis ning Ratassepa tuulik Jõgeva rajoonis (viimane oli kavas tuua Ülenurmele ja seda töökorda). Samuti oli plaanis võtta kaitse alla Imavere Piimaühistu hoone (nüüd on seal piimandusmuuseum) ja Pikknurme koorejaam. Kuigi professoril oli plaanis muuseumi alale üles ehitada ka mõned talud, mis kujutaks sauniku elamist, popsitalu ja normaaltalu, ning hollandi tüüpi tuulik, jäi plaan rahapuudusel teostumata. Tema soovitusel toodi 1980-ndatel Saaremaalt Mui külast üle puktuulik ja lasti püstitada näituseväljakule.

Isiklike mälestusi professor Kuumast. Siinkõnelejal oli au kohtuda temaga esimest korda 1987. aasta algul. Töötasin arhiivkogus teadur-koguhoidjana. Kuum tundis huvi, kas 1986. a kahjutules hävis ka eestiaegne Võrumaa maanoorte seinalehede kollektsioon. Äsja tööle asununa ei olnud ma asjaga kursis. Hiljem avastasin seinalehed tihedalt rulli keeratuna riulilt raamatute pealt – näitusehoone teises otsas raamatukogu oli saanud tules vähem kahjustada. Kuigi rulli ümbritsev paber oli tugevalt tahmunud, olid seinalehed ise terved. Jüri Kuum rõõmustas seda teada saades väga. 1997. a kasutasin seinalehti maanoorte näituse koostamisel.

Jüri Kuuma kohtasin edaspidi muuseumis ajutiste näituste avamisel või teadustöö nõupidamistel. Muuseumi teadustöö toimus koostöös EPAga, ühiselt peeti ka teaduskonverentse (aastatel 1968-1982 kokku neli). 1987. a loodi muuseumi teadustöö edendamiseks teadusnõukogu ettepanekul kaheksa põllumajandusliku uurimisteema valdkonda, loodi uurimisgrupid, mille eesotsas olid EPA vastava valdkonna õppejõud-teadlased. Ise kuulusin põllumajandusliku hariduse uurimise valdkonda, mille juhendajaks oli Jüri Kuum. Uuris Petseri Põllutöökooli ajalugu ja avaldasin ka vastavateemalise artikli. Koostööst on meeles, et J. Kuum oli toetav ja kohtumistel muuseumitöötajatega elav, uudishimulik, näol naeratus.

Eestis kujunes uudseks teemaks muuseumipedagoogika ja laste-sõbraliku ekspositsiooni loomine ning elavdamine. Kuumale uued trendid museoloogias ei meeldinud. Mäletan tema ütlemist: *ärme toome lapsi muuseumi mängima, see ei ole selleks õige koht. Mängigu lasteaias*. Teadusnõukogu esimees näis olevat kõigutamatu. Tuli päästev mõte. Ütlesin, et kui me ei harjuta lapsi maast madalast muuseumi käima, siis polegi imestada, et nad ka tudengitena sinna ei jõua. Professor jäi mõttesse. Paar päeva hiljem andis ta muuseumidirektorile teada, et lastega tuleks edaspidi muuseumis rohkem tegeleda. Oleks hea kui näituseväljak kujundataks nii, et sinna oleks rajatud mänguplats, pingid ja istutatud mõned roosipõõsad. Viimased jäid väljakule (traktorite kõrvale!) istutamata, muuseumiprogrammid aga läksid hooga käima.

Oli ka olukordi, mil professor Kuum ei soovinud mingile kompromissile minna, ilmutades kuni jonnini avalduvat sihikindlust. Meenub Friedrich Faehlmanni mälestuskuju lugu (Olen sellest kirjutanud ajakirjas Muuseum 1999/2 pealkirja all „Ühe mälestuskivi saamiloost“). Nimelt oli professor Kuuma kätte sattunud kirjamees Friedrich Faehlmanni pronksist portreebüst, leitud Tartumaalt ühest majandist (mil moel sinna sattus, ei ole teada). 1998. a Kuna kirjamehe sünnist oli möödunud 1998. a 200 aastat, leidis Kuum, et tuntud kirjamehe ja arsti mälestust tuleb muuseumis jäädvustada mälestusmärgiga. Faehlmannile kui pärisorjuse vastu võitlejale tuleb püstitada sammas, leidis professor. Kuigi muuseumiteadurid leidsid, et salongilik büst sobiks siseruumi, näiteks kirjandusmuuseumi, ei võetud seda arvesse. Pealegi oli Faehlmannil kokkupuudet Ülenurmega kokkupuudet väga põgusalt - nimelt puhkas ta enne oma surma mõne kuu Ülenurme mõisas, püüdes maaõhus tuberkuloosist paraneda. Kuigi teadurid ei kiitnud ideed heaks, siis tollane muuseumidirektor aga - ilmselt aukartuses Kuuma ees - andis korralduse mälestusmärk püstitada. Ferdinand Weberi loodud kirjamehe büst püstitati maakividest kokku laotud kohmakale alusele tallihoone vastas asuvale haljasalale. Muuseumile läks see maksma kenakese summa ehk 9800 krooni. Ilmar Malini maalitud Jüri Kuuma õlimaal ripub muuseumi peamaja fuajee seinal, koos teiste väljapaistvate põllumajandusteadlastega.